

и т. д. Ап. Григорьев склонен к повторяемости сравнений. Есть у него сравнения, которые переходят из статьи в статью. Например, «гомункулус Вагнера», «змея, кусающая свой хвост», «Сатурн, пожирающий своих детей» и т. д. Склонен Ап. Григорьев к повторяемости своих суждений, образов, им же созданных. Особенно это связано с рассуждением о соотношении народного и национального (они полностью переходят из статей о творчестве Островского, созданных в 1855-1860-х годах, в статью «Развитие идеи народности в нашей литературе после смерти Пушкина» (1861). Размышления о критике Гегеля и исторической школе, содержащиеся в статье «Критический взгляд на основы, значение и приемы современной критики искусства» (1858), оказываются затем в статье о Пушкине и т. д. Таким образом, мифологичность метода критика, бесспорно, оказала влияние на его стиль, статьи критика остаются незавершенными, составленными из разных фрагментов. В их основе интуиция критика, культ «непосредственности», чувственности восприятия. Перспективы изучения связаны с решением общих задач исследования критического текста в контексте парадигм различных эпох.

Библиографические ссылки

1. Григорьев Ап. Сочинения : в 2-х т. / Ап. Григорьев. – СПб., 1876. – Т. 1–2.
2. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Поздний эллинизм / А. Ф. Лосев. – М. : Искусство, 1980. – 661 с.
3. Стеблин-Каменский М. И. Миф / М. И. Стеблин-Каменский. – Л. : Наука, 1976. – 104 с.
4. Страхов Н. Воспоминания об Ап. Григорьеве / Н. Страхов // Эпоха. – 1864. – Т. 9.
5. Раков В. П. Характеристика «органической критики» Ап. Григорьева / В. П. Раков // Филологические науки. – 1979. – № 6. – С. 28–32.

Надійшла до редколегії 12.05.11

УДК 82(1-87)

Н. О. Сенчило

м. Київ

ГЕНЕАЛОГІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ТУРЕЦЬКОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЛІТЕРАТУР У МЕЖАХ СОЦІАЛЬНОГО РЕАЛІЗМУ

Зроблено спробу визначення основних генеалогічних зв'язків у турецькій літературі кінця XIX – початку XX століття.

Ключові слова: генеалогічні зв'язки, реалізм, соціальний реалізм, зовнішні зв'язки.

Предпринята попытка определения основополагающих генеалогических связей и их разновидностей в турецкой литературе конца XIX – начала XX века.

Ключевые слова: генеалогические связи, реализм, социальный реализм, внешние связи.

In the article an attempt is made to determine the main genealogical relations and their variety in the Turkish literature at the end of the 19th century and beginning of the 20th century.

Keywords: genealogical relations, realism, social realism, external relations.

У процесі літературного розвитку тієї чи іншої національної літератури подібні літературні напрями, жанри чи індивідуальні твори можуть розвиватися в різних національних літературах не лише незалежно один від одного, а й за допомогою літературного контакту. Вплив літератури на літературу є закономірним явищем. Літературні міжнаціональні впливи можуть існувати на рівні окремих творів,

творчих індивідуальностей, національних літератур, стильових напрямків, жанрових форм тощо. Метою даного дослідження є виявлення основних генеалогічних зв'язків та їх різновидів у турецькій літературі з європейськими літературами у межах художнього напрямку соціального реалізму. Серед дослідників, які займалися проблемами генеалогії в літературі важливе місце займають О. Діма, Т. Бенфей, Ф. Вольман, В. Жирмунський, Д. Дюришин, В. Будний, М. Ільницький, В. Кулешов, Мукаржовський та ін.

Розвиток кожної національної літератури обумовлюється перш за все фактами національного життя, особливостями культурних традицій, внутрішньою логікою літературного процесу. Але ми не можемо заперечувати факт впливу однієї літератури на іншу, який в неоднаковій мірі відображається на розвитку літератури-реципієнті. Розглядаючи питання літературних впливів А. Липатов наголошує на впливі попередніх літературних епох на наступні. На думку дослідника, подібні процеси відбуваються у літературах, починаючи з середньовіччя, і, закінчуючи романтизмом, до того часу, коли письменники для побудови фабули почали використовувати матеріал з реального життя. «У середньовіччі використовувалися біблійно-агіографічні та рицарсько-екзотичні мотиви. В епоху Відродження присутній значний вплив античних мотивів; Ф. Рабле, Д. Бокаччо, М. Сервантес та інші письменники використовували мотиви середньовічної літератури та фольклору. В епоху Бароко і Класицизму Шекспір звертався до Д. Бокаччо, К. Марло тощо, так, як Трісо де Моліна, Лопе де Вега, Корнель, Расін, Мольєр, Вольтер запозичували сюжети з попередніх епох і творів» [10, с. 391]. Але обмежитися в дослідженні впливів лише у площині переходу літературних сюжетів і мотивів на сьогодні не є достатнім, тоді як у літературознавстві вже неодноразово порушувалося питання впливів цілих літературних напрямків на різні національні літератури.

Досліджуючи цю проблему, В. Жирмунський дійшов висновку, що «будь-який літературний вплив є закономірним і соціально зумовленим. Така обумовленість визначається внутрішньою закономірністю національного суспільного і літературного розвитку, який відбувається. Щоб вплив став можливим, мусить існувати потреба у такому ідеологічному імпорті, необхідне існування аналогічних тенденцій розвитку, більш чи менш оформлених, в даному суспільстві і даній літературі» [10, с. 74]. Тому літературні зв'язки, як правило, залежать від логіки літературного процесу, який існує у межах конкретної національної літератури. За В. Будним та М. Ільницьким в основі літературної комунікації, яка виникає внаслідок налагодження одно- чи двосторонніх стосунків, лежать контактні зв'язки, які дослідники поділяють на синхронні (безпосередня взаємодія двох письменників, наприклад, І. Франко – Я. Каспрович тощо) та несинхронні (письменник користується літературними здобутками попередників, наприклад, звернення Лесі Українки до біблійних джерел). Крім того, на думку дослідників, контактні зв'язки можуть виникати незалежно від генетичної спорідненості, тоді як генетичні зв'язки, як правило, ґрунтуються на контактних, які бувають двох видів: безпосередні (виникають внаслідок ознайомлення одного письменника з творчістю іншого письменника, наприклад, байронізм у М. Лермонтова) та опосередковані (вплив на творчість письменника модної для певного часу літературної течії, наприклад, «вертеризм Гете» у «Зівялому листі» І. Франка) [7, с. 56]. Д. Дюришин виділяє два

основні типи літературних зв'язків: зовнішні зв'язки, які не відображаються на структурі твору чи літературі-реципієнтові, та внутрішні зв'язки, які виявляються на різних структурних рівнях твору-реципієнта (тематичному, композиційному, сюжетному, стильовому, жанровому тощо), шляхом порівняння його з твором-донатором, в процесі якого виявляється залежність, яка може виражатися через цитати, алюзії, наслідування, стилізації, продовження сюжету тощо [8, с. 103]. За словами В. Жирмунського, «...кожний великий напрям літератури, котрий становив етап у процесі літературного й суспільного розвитку, супроводжувався свого роду відкриттями нового сприйняття й художнього витлумачення дійсності» [9, с. 357]. У XVIII ст. у зв'язку з розвитком жанру роману автори для побудови оригінальної фабули твору почали брати матеріал з актуальної дійсності. З розвитком романтизму у літературі поступово утверджується конкретне зображення дійсності з характерними ситуаціями та типовими для неї персонажами. Такий літературний розвиток зумовлював новий тип художнього зображення, який створювався на матеріалі тих явищ і ситуацій дійсності, які були доступні авторові. Наступною після романтизму значною філософсько-естетичною категорією став реалізм, що розумівся як правдиве зображення дійсності.

Турецька література досить довгий час не зазнавала впливів європейської літератури, розвивалася незалежно від неї, тобто в силу відповідних історичних умов, була позбавлена безпосередніх контактів з європейськими літературами. Передумови до змін з'явилася лише в епоху Танзімату XIX ст., коли Туреччина робить спроби відійти від старих літературних традицій, вступаючи з Європою в економічні та культурні зв'язки. В історію Туреччини Танзімат увійшов як епоха реформ. Важливою галуззю реформування на той час була турецька мова, переобтяжена арабською та іранською лексикою, яка потребувала спрощення та перебудови задля її доступності ширшим прошаркам населення. Старе літературне об'єднання, утворене навколо «поетичного комітету», члени якого всю увагу зосереджували на формі та звучанні вірша, повторювали одні й ті ж образи. Така література була нецікавою для молодих перспективних авторів, які мали можливість спілкуватися з європейцями, переважно французами, про європейські літературні напрямки, книги, поезію тощо. У зв'язку з розширенням світогляду, письменники створюють власні групи, які відповідають їхнім інтересам. До таких груп належали група «Молодих», «Книжкова організація», «Османське товариство просвіти», останнє згуртовувалося навколо «Наукового журналу» і згідно статуту переслідувало виключно просвітницько-наукові цілі. Питання оновлення мови та літератури порушуються на сторінках газети «Чисті думки». В одній зі статей Н. Кемаля говориться, що «у нас не існує жодної книги, яка могла б подобатися, якщо з неї забрати словесні прикраси. Народ не в змозі розуміти існуючу літературну мову. Жоден твір не написаний просто; багатство фарисейський перебільшень лише сприяє псуванню звичаїв; зміст постійно є жертвою форми. Крім того не існує навіть усталених літературних прийомів та правил. Між літературною та розмовною мовами існує глибока прірва, що іноді здається, що це два різних чужих один одному діалекти. Тому наша література не стала в пригоді нашим зв'язкам з народом» [13, с. 36]. Намик Кемаль виніс вирок старій літературі, висловивши судження, що книги повинні писатися для всього народу. Газети «Чисті

думки» та «Глумач подій» жорстко критикували стару літературу, їх автори (І. Шінасі, Н. Кемаль, А. Мідгат) намагалися укоренити ідею непотрібності та некомпетентності такої літератури. Знайомство із західною культурою внесло свої корективи: для більш точного висловлювання думок, письменники відмовляються від східної пишномовності. Запозичені у іранців теорії стилістики та естетики руйнуються, головну роль вже відіграє не форма твору, а його зміст. У другій половині XIX ст. турецька література шукає нові шляхи розвитку. Ці пошуки призводять письменників до запозичення нових жанрових форм та художніх напрямків, які широко розповсюджені у Європі: романтизм, реалізм; драма, роман, новела тощо.

Дослідник Кенан Ак'юз наголошує, що в період Танзімату саме жанр європейського роману (французького) мав великий вплив на розвиток турецької літератури [1, с. 67]. В. Смірнов писав, що «допитливі турки накинлись на французькі книги з однаковим запалом, як на нові, так і на старі, бо для них на той час все було новим, навіть і те, що для французів застаріло. Результатом такого літературного ажіотажу була поява великої кількості перекладів та переробок з французької на турецьку мову різних творів, як хороших, так і незначних, як белетристичного, так частково і наукового змісту» [12, с. 99]. Серед відомих перекладів – романи В. Гюго «Знедолені» рік перекладу (1862), Д. Дефо «Робінзон Крузо» (1864), А. Дюма «Граф Монте-Крісто» (1871), Шатобріана «Атала» (1872), Бернарден де Сен-П'єра «Поль і Вірджині» (1873) та ін. У 1859 р. у книжкових крамницях Стамбула з'явилися «Віршовані переклади». Ібрагім Шінасі представив на розсуд турецьких читачів твори Жана Расіна, Луї Ламартіна, Альфреда Мюссе, Нікола Буало та ін. Вірші відрізнялися від традиційної турецької поезії новими сміливими образами та гнучкою формою. В історії турецької літератури Шінасі став «батьком нової літератури», відкривши турецькому читачеві європейську літературу. У літератури, яка все більше відходить від диванних традицій, виникає потреба нових форм, нових засобів зображення та змісту. У центрі уваги турецьких письменників стає західна література. Ахмет Вефік-паша перекладає прозу Мольєра, Зія-паша – Жан-Жака Руссо, А. Расім уклав збірник, до якого увійшли уривки з творів Рене Шатобріана, Жака Руссо, Віктора Гюго тощо. Протягом 60–70 рр. XIX ст. переклади творів з французької літератури відігравали велику роль у культурному житті Туреччини. Вольтер, Жан-Жак Руссо, Шарль Луї де Монтеск'є, Александр Дюма, Віктор Гюго стають ідейними наставниками молоді. Тому саме переклади у XIX ст. стали одним зі шляхів проникнення ідей класицизму, романтизму та реалізму у турецьку літературу з європейських літератур. Досвід французьких романтиків та реалістів виявився актуальним для турецької літератури, коли в ній з'явилися потреба і передумови для змін. Французький романтизм, пройнятий демократичним пафосом та прагненням свободи, мав значний вплив на турецьких письменників. Такі тенденції прослідковуються, наприклад, у творчість Абдулгака Гаміта та Намика Кемалю. Інтенсивне збагачення турецької літератури переважно завдяки досвіду французької літератури призвело до прискореного її розвитку. Ті художні напрямки, які у європейських літературах утверджувались протягом трьох століть, починаючи з XVII ст., у турецькій літературі з'явилися у XIX ст. Саме тому у літературі вцілому чи навіть у творах одного автора

зустрічаються елементи різних художніх напрямів: класицизму, сентименталізму, романтизму, реалізму тощо. У романтичному творі Н. Кемалю «Бідна дитина» відчувається сентименталізм, у драмах А. Гаміда «Нестрен», «Ешбер» наявний вплив класицизму.

У 30 рр. XIX ст. у Франції та Росії виникає новий літературний напрям – реалізм, який пропонує принцип життєво-правдивого зображення світу. Напрямок швидко утверджується в європейських літературах. До представників реалізму у Росії належали Ф. Достоєвський, Л. Толстой, А. Чехов; у Франції – П. Меріме, О. Бальзак, Г. Флобер; у Німеччині – Г. Гайне, Т. Фонтане; у Польщі – Б. Прус. У турецькій літературі спробу охопити явища соціальної дійсності і показати умови життя простої людини вперше зробив просвітницький реалізм, запозичений у європейських мислителів. У своїх висловлюваннях та у творчості письменники-просвітники пропонували принципи, які наближували літературу до життя. Їхня боротьба зі старою літературою, їхні вимоги створювати літературу «для суспільства» відкривають шлях для розвитку соціального реалізму. Г. Діно у книзі «На шляху до реалізму у літературі після Танзімату» («Tanzimattan Sonra Edebiyatta Gerçekçiliğe Doğru») починає дослідження з творчості Намика Кемалю (1840–1888 рр.), якого вважають одним із перших романтиків у турецькій літературі. Проте у творчості Намика Кемалю не можна не помітити стрімкого прагнення поєднати мистецтво з правдою життя. Він змальовує реальні і правдоподібні образи. Г. Діно не вважає Н. Кемалю реалістом, але вона наголошує на тому, що «Намик Кемаль пропонує терміни і поняття, які є підготовкою шляхів до реалізму» [3, с. 1].

Дослідник творчості Н. Кемалю Мегмет Каплан також не залишає поза увагою використання письменником терміну «правдива література». Зазначаючи, що «розшифровка цього терміну дає право широко говорити про реалізм. Література, яку відстоював Кемаль, як уявляв її, була пов'язана з суспільством, з життям, з природою, з навколишнім середовищем. І з цього погляду ми називаємо її реалістичною» [4, с. 132]. Російська дослідниця Наталія Айзенштейн вбачає у літературі періоду Танзімату передреалістичні риси. «Визрівання реалістичних тенденцій іде по лінії зближення літератури з життям, звернення до соціальної тематики, демократизації героя і мови. Вже на першому етапі літератури Танзімату відбувається накопичення реалістичних тенденцій. Прогресивний романтизм готує підґрунтя для реалізму» – пише дослідниця [6, с. 33]. Говорячи про основні передумови турецької реалістичної літератури, враховуємо важливу роль взаємовідносин Туреччини з передовими в економічному, політичному і культурному відношенні країнами у другій половині XIX ст. Шлях розвитку нової реалістичної літератури Туреччини в таких умовах був непростим. З одного боку, література була змушена долати міцні усталені традиції феодальної культури, з іншого – ще занадто слабка література потрапляла під вплив вже сформованої розвинутої західної літератури.

Неможливо заперечити геополітичний чинник, який спонукав до міждержавних взаємин (з Францією, Німеччиною), внаслідок чого взаємодія культур породила явища нової естетичної якості у турецькій літературі, зокрема, з'явився інтерес до життя звичайної людини, поглибився психологізм. У 80-х рр. XIX ст. почали розвиватися нові жанри європейського зразка: роман (Н. Кемаль «Пригоди Алі бей»,

Саміпашазаде Сезаї «Пригода»), коротке оповідання (Саміпашазаде Сезаї «Дрібниці»), драма (А. Тевфік «Фатум», Н. Кемаль «Батьківщина, або Сілістра», А. Гамід «Донька Індії»), комедія (Ібрагім Шінасі «Одруження поета») тощо. Навчаючись у європейських літераторів, турецькі письменники не копіювали і не запозичували сюжети (за винятком незначної групи авторів), а, як правило, у творчості переслідували мету розвивати національну літературу, використовуючи для побудови художнього твору матеріал з тієї дійсності, яку мали можливість спостерігати, яка була доступною і зрозумілою їм самим.

Наприкінці 80-х – початку 90-х рр. XIX ст. у турецькій літературі почали з'являтися реалістичні твори. До них відносять романи «Пристрасть до фаєтонів» (1887) Реджаізаде Екрема, «Зегра» (1893) Набізаде Назима; оповідання «Дрібниці» (1890) Саміпашазаде Сезаї, де автор прагнув зобразити людину свого часу та її стиль життя. Герої новел – прості «маленькі» люди, за образами яких стоять реалістичні картини життя. Слід зауважити, що творча манера С. Сезаї могла зазнати впливів творчості Альфонса Доде, твори якого перекладалися в Османській державі, починаючи з 1880-х років.

В оповіданні Набізаде Назима «Карабібик» (1890) чи не вперше у реалістичній манері розповідається про життя села. «Почуття, мова і думки персонажів у оповіданні – автентичний продукт середовища, в якому розгортається дія», – писав Н. Назим [2, с. 17]. Під впливом популярної на той час теорії «експериментального роману» Еміля Золя жанр свого твору автор визначає як роман. На цьому факті наголошують літературознавці Селім Ілері та Наталія Айзенштейн. Крім того, на думку С. Ілері, оповідання «Карабібик» відповідає реалістичному розумінню твору запропонованого Е. Золя [5].

Важливим фактором зовнішніх зв'язків у турецькій літературі стало знання мов. За словами В. Будного, це той чинник, що безпосередньо визначає інші форми зв'язків і міжкультурний діалог узагалі [7, с. 60]. Текст однієї літератури, здатний впливати на іншу літературу, засвоюється саме через мову. Наприклад, поширення в українській літературі ідей модернізму наприкінці XIX – початку XX ст. відбувалося через польську та російську літературу або через безпосереднє знайомство з французькою та німецькою, про що свідчать переклади І. Франка і Лесі Українки. Схожа ситуація, пов'язана із запозиченням романтичних та реалістичних ідей, відбулася в турецькій літературі. Турецькі письменники запозичували із французькою літератури загалом чи творчості окремого письменника не сюжети, теми, мотиви чи прийоми зображення, а ідейно-художній досвід. Літературні взаємодії Туреччини, зумовлені культурними контактами з європейськими країнами, породили явища нової естетичної якості у турецькій літературі, зокрема, посилювалося зацікавлення життям звичайної людини, поглибився психологізм, почали розвиватися жанри роману, новели, комедії тощо. До основних генеалогічних зв'язків турецької літератури з європейськими літературами в межах художнього напрямку соціального реалізму належать зовнішні безпосередні зв'язки, які не впливали на структуру твору. Зв'язки турецької літератури з європейськими літературами показують, що літературні впливи відіграли важливу роль у розвитку нових художніх напрямків – романтизму та реалізму. Серед різновидів зовнішніх контактів у турецькій літературі найбільш чітко виокремлюються геополітичні

чинники (міждержавні взаємини з Францією) та знання мов, завдяки якому реалістичні ідеї через переклади творів провідних європейських письменників та мислителів поширювалися в турецькій літературі, впливаючи на формування та розвиток у ній нового літературного явища соціального реалізму.

Бібліографічні посилання

1. Akyüz K. Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri. – İstanbul, 1995.
2. Akıncı G., Türk Romanında Köye Doğru. – Ankara, 1961, s.17.
3. Dino G. Tanzimattan Sonra Edebiyatta Gerçekçiliğe Doğru. – İstanbul, 1955.;
4. Kaplan M. Namık Kemal, Hayatı ve Eserleri. – İstanbul, 1948.
5. İleri S. Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri [Електронний ресурс] / S. İleri. – // режим доступу: <http://www.gezenbilir.com/index.php?PHPSESSID=8gnh483kdv412ne5fdk1105ph4&topic=20505.msg154157#msg154157>.
6. Айзенштейн Н. Из истории турецкого реализма / Наталья Айзенштейн. – М.: Наука, 1968. – 284 с.
7. Будний В. Порівняльно-історичний (генетично-контактний) підхід//Василь Будний, Микола Ільницький. Порівняльне літературознавство. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 230 с.
8. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы / Диониз Дюришин – М.: 1979. – 221 с.
9. Жирмунський В. Літературні течії як явище міжнародне / Віктор Жирмунський // Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія / За заг. ред. Д. Наливайка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 345–370.
10. Жирмунський В. Проблемы сравнительно-исторического изучения литератур / В. Жирмунский // Сравнительное литературоведение. Восток и Запад. – Л. «Наука», 1979. – С. 66–83.
11. Липатов А. Литературные влияния и типологическая общность / А. В. Липатов // Сравнительное изучение славянских литератур. – М. «Наука», 1973. – С. 391–409.
12. Смирнов В. Очерк истории турецкой литературы / В. Смирнов – Спб., 1891. – 130 с.; 13. Стамбулов В. Намык Кемаль / В. Стамбулов. – М.: «Журнально-газетное объединение», 1935. – 110 с.

Надійшла до редколегії 27.04.11

УДК 821.161.1-2

О. В. Сидорчук

м. Львів

САТИРИЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ СУЧАСНОСТІ У П'ЄСІ СЕРГІЯ ЖАТИНА «РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА: ВОРОНЕЖСЬКІ СТРАЖДАННЯ»

На прикладі п'єси Сергія Жатіна – ремейку шекспірівської трагедії – розглядаються художні засоби зображення сучасної соціокультурної ситуації.

Ключові слова: ремейк, травестія, пародія, сатира.

На прикладі п'єси Сергеем Жатиным – ремейка шекспірівської трагедії – «Ромео и Джульєтта: Воронежские страдания» рассматриваются художественные способы изображения современной соціокультурної ситуації.

Ключевые слова: ремейк, травестия, пародия, сатира.

The source of investigation is remake of Shakespearian «Romeo and Juliette» performed by contemporary writer Sergey Zhatin.

Key words: remake, travesty, parody, satire.